

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ο Χριστιανισμός, ως θρησκεία, πηγάζει από τον Ιουδαϊσμό, και μόνο σταδιακά απομακρύνθηκε από τις παραδόσεις από τις οποίες γεννήθηκε.

Οι Εβραίοι είχαν και έχουν τους δικούς τους ιερούς τόπους με την Ιερουσαλήμ να αποτελεί την Ιερή Πόλη που περιείχε τον Ναό του Σολομώντα, όπου βρίσκονταν τα άγια των αγίων και υπήρχε μια άγραφη υποχρέωση των απανταχού Εβραίων να επισκεφτούν ετησίως την Ιερουσαλήμ και να προσευχηθούν στον Ναό.

–που κατ' αυτό τον τρόπο αποτελούσε ένα είδος πρώιμου μεν, διαχρονικού δε, ιουδαϊκού προσκυνήματος.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Παράλληλα υπήρχαν ιεροί τόποι σχετιζόμενοι με την παλαιά διαθήκη που αποτελούσαν παράλληλα με τον Ναό χώρους της Ιουδαϊκής λατρείας, όπως:

- **τάφοι προφητών**

- θέσεις όπως αυτή του παλαιού προσκυνήματος **του ιερού δέντρου του Αβραάμ** στο Μάμρ, στην περιοχή της Δυτικής όχθης κοντά στη Χεβρώνα,

Ή

- **το φρέαρ του Ιακώβ** στη Συχέμ

για να αναφερθούν κάποια μόνο από τα πολλά παραδείγματα.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η ίδια πρακτική της προσκυνηματικού τύπου λατρείας ήταν εμφανής σε κάποιους από τους πρώτους μαθητές του Χριστού:

Ο Πέτρος και ο Ιωάννης επισκέφτηκαν τον Ναό για να προσευχηθούν (Πράξεις Αποστόλων 3:1)

ο Παύλος επισκέφτηκε την Ιερουσαλήμ και προσευχήθηκε στον Ναό (Πράξεις Αποστόλων 21:6)

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Από νωρίς θα υπάρξουν φωνές από τους κόλπους της νέας θρησκείας που αντιτίθενται

- στην απόδοση ιερών χαρακτηριστικών σε συγκεκριμένους χώρους

και

- στην θέσπιση ιερών τόπων.

Κάποιες εξ αυτών απηχούν παλαιότερες αντιρρήσεις που εκφράζονταν σε Ιουδαϊκούς κύκλους:

- ο Στέφανος είχε ασκήσει κριτική στην ιδέα του Ναού ως ιερού χώρου (Πράξεις Αποστόλων 7:47-49),

- τα ευαγγέλια εξήραν την αντίθεση του Χριστού στην άσκηση λατρευτικών πρακτικών στους τάφους των προφητών (Κατά Ματθαίον 23:29).

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Το ευαγγέλιο του Ιωάννη ασκεί αυστηρότατη κριτική στην θέσπιση ιερών τόπων:

ο Θεός δεν πρέπει να λατρεύεται

- ούτε στην Ιερουσαλήμ, την Ιερά πόλη των Ιουδαίων,
 - ούτε στο Όρος Γαριζίν, τον ιερό χώρο των Σαμαριτών,
- αλλά

- στο πνεύμα και την αλήθεια του Θεού (Κατά Ιωάννη 4:21).

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η τάση αυτή κυριάρχησε στην ελληνόφωνη πλευρά του Χριστιανικού κόσμου κατά τον δεύτερο και τρίτο μεταχριστιανικό αιώνα.

Οι ελληνόφωνοι χριστιανοί συγγραφείς της περιόδου διακήρυσσαν ότι ο Χριστιανισμός, σε αντίθεση τόσο με την αρχαία ελληνική θρησκεία των Εθνικών, όσο και με τον Ιουδαϊσμό, δεν είχε ανάγκη ναούς, θυσιαστήρια ή ειδικούς χώρους άσκησης της λατρείας, καθώς η προσευχή λάμβανε χώρα στο πνεύμα και την ψυχή του Χριστιανού.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Οι πρώτοι Χριστιανοί στις περιοχές του ελληνορωμαϊκού κόσμου συγκεντρώνονταν και ασκούσαν τη λατρεία τους σε οιοδήποτε διαθέσιμο χώρο, γιατί ο Θεός τους δεν περιοριζόταν από τον τόπο, αλλά όντας αόρατος και μη παραστάσιμος, πλήρωνε με την παρουσία του πάσα γη και ουρανό, και κατά συνέπεια λατρευόταν από τους πιστούς οπουδήποτε

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σύμφωνα με τον Κλήμεντα Αλεξανδρείας

ο πραγματικός ναός είναι

η κοινωνία των Χριστιανών – η συνάθροιση των πιστών.

Κατά τον Ωριγένη ιερός τόπος είναι η αγνή ψυχή.

Κατ' αυτό τον τρόπο εξηγείται η σχεδόν παντελής απουσία αναφορών σε ιερούς τόπους μέχρι και τον 4^ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία παρατηρείται γέννηση της έννοιας του χριστιανικού προσκυνήματος και των ιερών τόπων της χριστιανικής θρησκείας.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Καθώς ο Χριστιανισμός εντάσσεται σταδιακά σε επίσημο πλαίσιο, αρχικά ως ισότιμος με τον Δωδεκαθεϊσμό και τον Ιουδαϊσμό από την περίοδο του Κωνσταντίνου Α΄, και εν συνεχεία ως η μόνη επίσημη θρησκεία του ρωμαϊκού κράτους από την εποχή του Θεοδοσίου Α΄, αποκτά νέα χαρακτηριστικά και συνδέεται σε επίπεδο λειτουργικών πρακτικών με παλαιότερες εθνικές ή ιουδαϊκές, ανάλογα με την περιοχή, παραδόσεις.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Τα κείμενα των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, πριν τον 4^ο αιώνα και την εξάπλωση του χριστιανικού προσκυνήματος στην ανατολική μεσόγειο, δεν περιλαμβάνουν παρά ελάχιστες αναφορές σχετικά με την λατρεία σε συγκεκριμένους ιερούς χώρους.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η ελληνιστική (ή ελληνορωμαϊκή) εκδοχή του Χριστιανισμού σχεδόν απέρριπτε την ιδέα της «ιεροποίησης» συγκεκριμένων χώρων, οι εβραϊκή εκδοχή του Χριστιανισμού την ίδια περίοδο δείχνει κάποιο ενδιαφέρον στην αναζήτηση και την επίσκεψη ιερών τόπων, καθώς φαίνεται ότι μεταξύ των χριστιανών των πρώτων αιώνων που προέρχονταν από τον Ιουδαϊσμό υπήρχε μια τάση για τη λατρεία χώρων που σχετίζονταν τόσο με την παλαιά διαθήκη, η οποία ήταν κοινή στην Ιουδαϊκή και την νέα Χριστιανική θρησκεία, όσο και με τόπους που έδρασε ο Χριστός και σχετίζονταν με την ενσάρκωση, με κάποια από τα σημαντικότερα θαύματα, ή τα πάθη του.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η ελληνιστική —ή ελληνορωμαϊκή— εκδοχή του Χριστιανισμού σχεδόν απέρριπτε την ιδέα της ιερότητας συγκεκριμένων χώρων,

Ωστόσο, η εβραϊκή-ιουδαϊκή εκδοχή του Χριστιανισμού την ίδια περίοδο δείχνει κάποιο ενδιαφέρον στην αναζήτηση και την επίσκεψη ιερών τόπων, καθώς φαίνεται ότι μεταξύ των χριστιανών των πρώτων αιώνων που ως πληθυσμός προέρχονταν από τον Ιουδαϊσμό, υπήρχε μια τάση για τη λατρεία χώρων που σχετίζονταν τόσο με την παλαιά διαθήκη, η οποία ήταν κοινή στην Ιουδαϊκή και την νέα Χριστιανική θρησκεία, όσο και με τόπους που έδρασε ο Χριστός και σχετίζονταν με την ενσάρκωση, με κάποια από τα σημαντικότερα θαύματα, ή τα πάθη του.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Υπάρχουν ενδείξεις ότι από τους πρώτους αιώνες υπήρχε στους Αγίους Τόπους ένα έντονο ενδιαφέρον των χριστιανών, και κυρίως της πρώτης χριστιανικής κοινότητας των Ιεροσολύμων στην οργάνωση επισκέψεων,

-εν είδει προσκυνήματος-

σε τοποθεσίες που σχετίζονταν με

- τις τελευταίες ημέρες παρουσίας του Χριστού στη γη,
- τα Πάθη,
- τη Σταύρωση

και

- την Ανάστασή του.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Από αυτούς, ο πλέον εξέχων στη συνείδηση των πιστών τόπος δεν ήταν άλλος από τον τάφο του – και το χωρίο που σχετίζεται με την ανάσταση του Χριστού σου ευαγγέλιο του Μάρκου υπονοεί πιθανώς ανάλογες επισκέψεις.

Η φράση που αποδίδει ο Μάρκος στον άγγελο στην σκηνή της ανακάλυψης τους κενού τάφου από τις δύο Μαρίες και τη Σαλώμη, μετά την Ανάσταση, φαίνεται να αποτελεί ουσιαστικά τμήμα μιας ξενάγησης των πιστών στον χώρο.

**"ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε·
ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν."**

(Κατά Μάρκο 16:6).

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Αντιθέτως το ευαγγέλιο του Λουκά, που προέρχεται από ένα πιο ελληνιστικό περιβάλλον, επιχειρεί να διορθώσει αυτή την τάση επίσκεψης του τάφου από του πιστούς.

Ο άγγελος —που στην περίπτωση του ευαγγελίου του Μάρκου, επιδεικνύει την θέση του τάφου— προειδοποιεί τους πιστούς ότι είναι ανώφελο να αναζητούν τον Χριστό ανάμεσα στους πεθαμένους, και κατ' επέκταση τον τάφο του:

**"τί ζητείτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν;
οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη"**

(Κατά Λουκά 24:5-6).

Δεν γίνεται αναφορά στον τάφο.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Εκτός από τον σκαμμένο στον βράχο τάφο του, δύο ακόμη σπηλαιώδεις τόποι τράβηξαν το ενδιαφέρον των Χριστιανών της Παλαιστίνης, από τους οποίους ο ένας αναφέρεται ήδη από τον 2^ο αιώνα.

Πρόκειται για:

- το σπήλαιο στο όρος των Ελαιών, όπου ο Χριστός είχε την τελευταία συνάντησή του με τους μαθητές του και
- το σπήλαιο της γέννησής του στη Βηθλεέμ.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Δεν υπάρχουν αρχαιολογικά δεδομένα ή ενδείξεις, Ωστόσο, βάσει αναφορών σε γραπτές πηγές, φαίνεται πιθανόν ότι οι Χριστιανοί της Παλαιστίνης επισκέπτονταν αυτές τις σπηλαιώδεις ιερές θέσεις τουλάχιστον έως το 135.

Έκτοτε τουλάχιστον δύο από τις θέσεις αυτές κατέστησαν μη προσβάσιμες από τις χριστιανικές κοινότητες, καθώς:

- ο τάφος σκεπάστηκε από τις επιχώσεις του Καπιτωλίου στην Ιερουσαλήμ

ενώ

- ο ιερός χώρος της γεννήσεως στην Βηθλεέμ περιλήφθηκε στα όρια ενός ιερού άλσους που ήταν αφιερωμένο στον Άδωνη.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ωστόσο είναι φυσικό οι ιερές αυτές θέσεις, αν και κατέστησαν μη προσβάσιμες, να μην λησμονήθηκαν από τις τοπικές χριστιανικές κοινότητες, γεγονός που εξηγεί και τον εντοπισμό του τάφου το 325.

Το γεγονός αυτό αποτελεί ουσιαστικά την αφετηρία του χριστιανικού προσκυνήματος, όπως θα διαμορφωθεί από τον τέταρτο αιώνα και εξής.

Σε κάθε περίπτωση πέρα από την πιθανή λατρεία αυτών των χώρων από τους πρώτους Χριστιανούς της Παλαιστίνης, δεν υπάρχει καμία ένδειξη για ανάλογη πρόσληψη άλλων βιβλικών θέσεων ως ιερών από τους χριστιανούς των τριών πρώτων αιώνων.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Κανείς από τους Χριστιανούς περιστασιακούς επισκέπτες της Παλαιστίνης κατά τον όψιμο δεύτερο και τρίτο αιώνα, όπως:

- ο Μελίτων, επίσκοπος Σάρδεων κατά το δεύτερο μισό του δεύτερου αιώνα,
- ο Πιόνιος, πρεσβύτερος εκ Σμύρνης

και

- ο Ωριγένης ο Αλεξανδρεύς,

Που έδρασαν στο πρώτο μισό του τρίτου αιώνα,
(επί των χρόνων του αυτοκράτορα Δεκίου)

δεν αναφέρει ότι πραγματοποίησε το ταξίδι ως προσκυνητής, με την πρόθεση να προσευχηθεί σε τόπους που θεωρούσε ιερούς, αλλά περισσότερο σε αναζήτηση θεολογικής ενόρασης.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Κανείς από τους Χριστιανούς περιστασιακούς επισκέπτες της Παλαιστίνης κατά τον όψιμο δεύτερο και τρίτο αιώνα, όπως:

- ο Μελίτων, επίσκοπος Σάρδεων κατά το δεύτερο μισό του δεύτερου αιώνα,
- ο Πιόνιος, πρεσβύτερος εκ Σμύρνης

και

- ο Ωριγένης ο Αλεξανδρεύς,

Που έδρασαν στο πρώτο μισό του τρίτου αιώνα,
(επί των χρόνων του αυτοκράτορα Δεκίου)

δεν αναφέρει ότι πραγματοποίησε το ταξίδι ως προσκυνητής, με την πρόθεση να προσευχηθεί σε τόπους που θεωρούσε ιερούς, αλλά περισσότερο σε αναζήτηση θεολογικής ενόρασης.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ο Μελίτων από τις Σάρδεις επισκέφτηκε κατά τον Ευσέβιο (Hist. eccl., 4.26.13-14) την Παλαιστίνη για μάθει τη σειρά των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης.

Ο ιερέας Πιόνιος, που μαρτύρησε το 250 στη Σμύρνη, διακήρυξε ότι στην Παλαιστίνη είδε ένα τόπο που μέχρι και τούδε μαρτυρούσε την οργή του Θεού για τις αμαρτίες των κατοίκων του (Passio Pionii, 4.18-20), που κάθε άλλο από ιερός περιγράφεται.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ο Ωριγένης αναφέρει ότι επισκέφτηκε μερικούς τόπους σε αναζήτηση των αποτυπωμάτων του Ιησού, των μαθητών και των προφητών του, αλλά αναφορές του σχετίζονται στη μία περίπτωση με την προσπάθεια του να πάρει θέση σχετικά με διαφορετικές ερμηνείες ευαγγελικών χωρίων, και στη δεύτερη περίπτωση για να επιβεβαιώσει με όσα είδε στη Βηθλεέμ τη βιβλική διήγηση (In Joannem comm., 6.204).

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ο Ευσέβιος Καισαρείας αναφέρεται περί το 320 σε Χριστιανούς που επισκέφτηκαν το όρος των Ελαιών για να προσευχηθούν

—την περίοδο πριν τα Κωνσταντίνεια έργα που μετέβαλλαν οριστικά την τοπογραφία της Ιερουσαλήμ και έδωσαν ώθηση στην προσκυνηματική πρακτική των μέσων του 4^{ου} αιώνα—

επισημαίνει ότι από τη θέση αυτή οι Χριστιανοί μπορούσαν να αντιληφθούν την εκπλήρωση της προφητείας βλέποντας τα ερείπια της Ιερουσαλήμ και του Ναού της (Hist. eccl. 6.18.23).

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ωστόσο δεν είναι δυνατό να υποστηριχτεί ότι οι Χριστιανοί του δεύτερου και του τρίτου αιώνα σε περιοχές μακριά από την Παλαιστίνη ασκούσαν την πίστη τους μόνο πνευματικά, χωρίς οιασδήποτε μορφής λατρεία ιερών αντικειμένων ή χώρων, η οποία εισήχθηκε στο σύνολο του χριστιανικού κόσμου μετά τον πρώιμο 4^ο αιώνα.

Κάποια δείγματα αλλαγών στη λατρευτική στάση και πρακτική των «ελληνόφωνων» ή «λατινόφωνων» χριστιανών διακρίνονται στα πρώτα παραδείγματα της λατρείας των μαρτύρων.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Παρά το γεγονός ότι οι ενδείξεις είναι λιγοστές, φαίνεται ότι:

οι τάφοι των μαρτύρων του χριστιανισμού κατέστησαν σταδιακά τόποι συνάθροισης των χριστιανών στην επέτειο του θανάτου τους, πρακτική που από πολλές απόψεις ανακαλεί στοιχεία της λατρείας των νεκρών του εθνικού, ελληνορωμαϊκού παρελθόντος.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Φαίνεται ότι από τον δεύτερο αιώνα, όταν υπήρχε ανάλογη δυνατότητα γινόταν ανακομιδή των λειψάνων των μαρτύρων, που έκτοτε αποτελούσαν το αντικείμενο λατρευτικών πρακτικών.

Η εξομοίωση του σώματος των μαρτύρων με τον ευχαριστηριακό άρτο που διαφαίνεται στις επιστολές του Ιγνατίου Αντιοχείας μαρτυρεί την τάση των Χριστιανικών κοινοτήτων πέρα από την Παλαιστίνη για λατρεία των λειψάνων.

Ωστόσο στο ίδιο συμπέρασμα οδηγούν και άλλα παραδείγματα.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σύμφωνα με το μαρτύριο του επισκόπου Πολυκάρπου, που χρονολογείται περί το 160, η εκκλησία της Σμύρνης είχε στην κατοχή το ιερό σαρκίον —λείψανα— του μάρτυρα, τα οστά του οποίου ήταν τιμιότερα-πολυτιμότερα από πολύτιμους λίθους και σημαντικότερα από χρυσό.

Σύμφωνα με το κείμενο τα λείψανα φυλάσσονταν σε κατάλληλο μέρος και εκεί εορτάζονταν στην επέτειο του μαρτυρίου του.

Παρομοίως η επιστολή του Πολυκράτη της Εφέσου προς τον Βίκτωρα της Ρώμης επιβεβαιώνει ότι οι τάφοι των αγίων και τα λείψανα τους αποτελούσαν ήδη από τον δεύτερο αιώνα το αντικείμενο του ενδιαφέροντος των πιστών, καθώς σημειώνει την παρουσία στην Ασία των τάφων του Ιωάννη καθώς και του Φιλίππου και των θυγατέρων του. Η αύξηση

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Παρομοίως η επιστολή του Πολυκράτη της Εφέσου προς τον Βίκτωρα της Ρώμης επιβεβαιώνει ότι οι τάφοι των αγίων και τα λείψανά τους αποτελούσαν ήδη από τον δεύτερο αιώνα το αντικείμενο του ενδιαφέροντος των πιστών, και σημειώνει την παρουσία στην Ασία, στην περιοχή αρμοδιότητάς του, των τάφων του Ιωάννη καθώς και του Φιλίππου και των θυγατέρων του.

Η αύξηση του αριθμού των Χριστιανών κατά τον τρίτο αιώνα, και κυρίως στο δεύτερο μισό του, την περίοδο μεταξύ των διωγμών του Δεκίου και του Διοκλητιανού, όταν σημειώνεται μια περίοδος ανεπίσημης ανακωχής μεταξύ του ρωμαϊκού κράτους και της εκκλησίας, κατά την οποία ανεγείρονται χώροι λατρείας, που συχνά σχετίζονται με την ανερχόμενη τάση αγιοποίησης μαρτύρων προηγούμενων εποχών και της

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η αύξηση του αριθμού των Χριστιανών κατά τον τρίτο αιώνα, και κυρίως στο δεύτερο μισό του —την περίοδο μεταξύ των διωγμών του Δεκίου και του Διοκλητιανού, όταν σημειώνεται μια περίοδος ανεπίσημης ανακωχής μεταξύ του ρωμαϊκού κράτους και της εκκλησίας— συμπίπτει με την ανέγερση χώρων λατρείας, που συχνά σχετίζονται με την ανερχόμενη τάση αγιοποίησης μαρτύρων προηγούμενων εποχών και της θέσπισης ιερών τόπων όπου συναθροίζονταν οι πιστοί για την τέλεση λατρείας.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η σημασία της ανερχόμενης λατρείας των μαρτύρων αποδεικνύεται από το κείμενο του μαρτυρίου του Κυπριανού στην Καρχηδόνα το 258, όπου οι Χριστιανοί άπλωσαν —κατά παράδοση— υφάσματα για να συλλέξουν το αίμα του μάρτυρα επισκόπου, πριν την εκτέλεσή του.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η σημασία της ανερχόμενης λατρείας των μαρτύρων αποδεικνύεται από το κείμενο του μαρτυρίου του Κυπριανού στην Καρχηδόνα το 258, όπου οι Χριστιανοί άπλωσαν —κατά παράδοση— υφάσματα για να συλλέξουν το αίμα του μάρτυρα επισκόπου, πριν την εκτέλεσή του.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Την περίοδο του Κωνσταντίνου η θέσπιση ιερών τόπων και η αγιοποίηση μαρτύρων έλαβε την έκταση επίσημου πολιτικού προγράμματος.

Την πρώτη περίοδο της βασιλείας του, ως Αύγουστος της Δύσης, από το 312 έως το 324, ο Κωνσταντίνος ευνόησε την ίδρυση ιερών στους τάφους των μαρτύρων της Ρώμης.

Την δεύτερη περίοδο της βασιλείας του ως μονοκράτορας (324-337) το ενδιαφέρον του μεταφέρθηκε στην Ανατολή και ιδιαίτερος —πέρα από την νέα του πρωτεύουσα— στην Ιερουσαλήμ.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Την περίοδο μετά την Σύνοδο της Νίκαιας το 325, με διαταγή του αυτοκράτορα —μια διαταγή που κατά την παράδοση υπαγορεύτηκε ή δόθηκε παρουσία της μητέρας του, της αυγούστας Ελένης, που φαίνεται ότι ήταν η Χριστιανική επιρροή πίσω από τον αυτοκράτορα— ο επίσκοπος Μακάριος των Ιεροσολύμων ξεκίνησε την έρευνα που οδήγησε στην ανακάλυψη του τάφου του Χριστού αλλά και του Τιμίου Σταυρού.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Την περίοδο αυτή σχεδιάζεται ένα πλήρες προσεκτικά σχεδιασμένο —καθόλου συμπτωματικό— αυτοκρατορικό αρχιτεκτονικό πρόγραμμα, στο πλαίσιο του οποίου ιδρύονται ιεροί ναοί στους χώρους που σχετίζονται και αντικατοπτρίζουν τις θεμελιώδεις αρχές του χριστιανικού δόγματος:

τον τόπο που

- γεννήθηκε-ενσαρκώθηκε,
- μαρτύρησε-θανατώθηκε,
- αναστήθηκε,

και

- αναλήφθηκε στους ουραμούς.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

- η βασιλική της Γεννήσεως στη Βηθλεέμ,
 - η βασιλική της Αναστάσεως
 - η Ροτόντα του Παναγίου Τάφου.
- και
- ο ναός του Μαρτυρίου
στην Ιερουσαλήμ
 - οι ναοί, εκατέρωθεν του αιθρίου, στο Γολγοθά
 - ο ναός στο Όρος των Ελαιών
- αποτελούν κωνσταντίνεια καθιδρύματα που ανεγέρθηκαν με χρήματα από τα αυτοκρατορικά ταμεία.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σε αυτά προστέθηκε αργότερα, ο επίσης κωνσταντίνειος σηκός στη βελανιδιά του Αβραάμ στο Μαμρ, μέρος που σχετίζεται με την παλαιά διαθήκη —στο οποίο, ωστόσο, έλαβε κατά παράδοση χώρα η επίσκεψη και η φιλοξενία των τριών αγγέλων, που αναγνωρίζονταν από τους πατέρες της Εκκλησίας ως προαπεικόνιση της Αγίας Τριάδας.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Στην επιστολή του προς τον επίσκοπο Ιεροσολύμων Μακάριο, ο Κωνσταντίνος εισάγει για πρώτη φορά τον όρο **ιερός τόπος**, που αποτελεί έκτοτε κοινό τόπο των γραπτών πηγών του τέταρτου αιώνα.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η ανάπτυξη αυτών των ιερών τόπων με την ίδρυση ιερών ναών στην Ιερουσαλήμ και εν συνεχεία σε ολόκληρη την Παλαιστίνη θα συνεχιστεί για τρεις ακόμη αιώνες, που σηματοδοτούνται από τρεις περιόδους έντονης οικοδομικής δραστηριότητας:

- από τον Κωνσταντίνου Α΄
- από την αυγούστας Ευδοκία, σύζυγο του Θεοδοσίου Β΄, την περίοδο μετά το 437, και
- από τον Ιουστινιανό Α΄ τον έκτο αιώνα

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Οι επίσκοποι, σε συνδυασμό με ένα μεγάλο αριθμό πλούσιων επισκεπτών στην Παλαιστίνη συνέχιζαν και ολοκλήρωναν τα αυτοκρατορικά έργα.

Στα τέλη του τέταρτου αιώνα:

- ο επίσκοπος Ιωάννης ξεκίνησε να ανεγείρει την μεγάλη βασιλική της Σιών.
- η προσκυνήτρια Ποιμενία χρηματοδότησε τον ναό της Αναλήψεως.

Στις αρχές του 6^{ου} αιώνα ο πατριάρχης Ηλίας ξεκίνησε την ανέγερση του ναού της Θεοτόκου, που ολοκληρώθηκε με αυτοκρατορική χορηγία του Ιουστινιανού.

Μετά την κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τους Πέρσες το 614, με πρωτοβουλία του πατριάρχη Μοδέστου έγινε προσπάθεια αποκατάστασης των φθωρών ή ανάκτηση των μεγάλων ναών που είχαν καταστραφεί.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η δραστηριότητα αυτή ανέγερσης ναών σε ιερούς τόπους δεν περιορίστηκε στην ιερή πόλη.

Σε όλη την Παλαιστίνη, βάσει των βιβλικών, τόσο παλαιοδιαθηκικών όσο και καινοδιαθηκικών, αναφορών, και των τοπικών παραδόσεων δημιουργήθηκε ένα επιμελημένο δίκτυο ιερών θέσεων που ελέγχονταν από την εκκλησιαστική ιεραρχία.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία στο σύνολο της Παλαιστίνης διαβαθμισμένων ως προς την σημασία και την ιερότητα τους, ιερών τόπων, γύρω από τους οποίους αναπτύχθηκαν μονές αλλά και ξενώνες για την φιλοξενία των προσκυνητών με χριστιανικές συνθήκες.

Τα λείψανα και η λατρεία τους έγιναν συνήθης πρακτική.

Λείψανα που αφορούν

- στη ζωή, τα θαύματα και τα πάθη του Χριστού,
- στην Θεοτόκο,
- σε προφήτες,
- σε βιβλικές μορφές,

και εν συνεχεία

- σε αχειροποίητες εικόνες,
- που στο σύνολο τους έγιναν το επίκεντρο και η αφορμή για την ίδρυση νέων ιερών ναών.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν την σταδιακή εξάπλωση της φήμης των ιερών τόπων, που συγκέντρωναν προσκυνητές από μακριά και από κοντά, και επέβαλαν την Ιερουσαλήμ και τους Αγίους Τόπους στο κέντρο της ιερής γεωγραφίας του Χριστιανισμού.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Το φαινόμενο δημιουργίας χώρων λατρείας και κέντρων προσκύνησης στους ιερούς τόπους των βιβλικών γεγονότων, επεκτάθηκε **στους τάφους των μαρτύρων**.

Η αλλαγή της αντιμετώπισης των τάφων των μαρτύρων ως χώρων λατρείας και προσκυνήματος εντοπίζεται για μια ακόμη φορά στα κείμενα του Ευσεβίου Καισαρείας.

Αρχικά απλώς ο Ευσέβειος αναφέρει ότι οι μάρτυρες της Καισαρείας έτυχαν μιας αξιοπρεπούς κηδείας και συνήθους ταφής, ωστόσο στην οψιμότερη εκδοχή του έργου του αναφέρεται ότι λίγο μετά την περίοδο του μαρτυρίου τους τα σώματα τους εναποτέθηκαν στην τελική τους κατοικία σε ευκτήρια —παρεκκλήσια— στο εσωτερικό των ναών, ώστε να τιμούνται ες αεί από τους πιστούς.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας στους τάφους των μαρτύρων ενεγέρθηκαν μαρτύρια, ευκτηρίοι οίκοι και βασιλικές που στο σύνολο τους θεωρούνταν πλέον ιεροί τόποι.

Συχνά γίνεται αναφορά στη διαδικασία ανακάλυψης του τάφου και των λειψάνων των μαρτύρων, η θέση των οποίων ήταν σε ορισμένες περιπτώσεις άγνωστη.

Σε κάθε περίπτωση η διαδικασία ελεγχόταν και διευθυνόταν από τους επισκόπους, πιθανώς ως μέσο και κύριο στάδιο μιας συνειδητής πολιτικής εκχριστιανισμού των πόλεων.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Έτσι, ο Κύρριλος Αλεξανδρείας ανακάλυψε τα λείψανα των αγίων Αββακύρου και Ιωάννη, τα οποία με επιτυχία έθεσε στο ιερό της Ίσιδος στη Μενούθις, επιβάλλοντας στην περιοχή τη λατρεία προσώπων της νέας θρησκείας.

Το κίνημα αυτό αναπτύχθηκε καθόλη τη διάρκεια του τέταρτου αιώνα και δεν σταμάτησε έκτοτε.

Στην πόλη της Σεβάστειας, η γιορτή των Σαράντα Μαρτύρων εορταζόταν από παλαιά, ωστόσο από το 380 θεσπίστηκε και μια νέα εορτή, αυτή του επισκόπου Πέτρου, ο οποίος είχε επίσης μαρτυρήσει την περίοδο των μεγάλων διωγμών του Διοκλητιανού, η μνήμη του οποίου είχε ωστόσο ξεθωριάσει σε σύγκριση με αυτή των Τεσσαράκοντα μαρτύρων.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Τα κείμενα των πολυάριθμων μαρτυριών που συγγράφηκαν κατά τον πέμπτο και τον έκτο αιώνα

—τα οποία συχνά λόγω της έλλειψης στοιχείων της πραγματικής ιστορίας αποτελούσαν φανταστικές συνθέσεις πάνω σε στερεοτυπικά μοντέλα διήγησης— παρέχουν πληροφορίες κυρίως για τον αριθμό και τον τόπο των ιερών τόπων σε τάφους μαρτύρων, παρά για την ιστορία του μαρτυρίου τους, που στις περισσότερες περιπτώσεις αντιγράφει παλαιότερα κείμενα.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Ενδεικτικά:

- ο ναός του αγίου Μηνά στη Αίγυπτο έγινε μεγάλο προσκυνηματικό κέντρο του έκτου κυρίως αιώνα, σε συνάρτηση και με τα προσκυνήματα του Αγίου Αββακύρου και Ιωάννη στη Μενούθις.
- στη Συρία η Σεργιούπολης εξελίχθηκε σε μεγάλο προσκυνηματικό κέντρο γύρω από τον τάφο του αγίου Σεργίου.
- στη Σελεύκεια Πιερία, στην Ισαυρία αναπτύχθηκε το ιερό της αγίας Θέκλας.
- στην Έφεσο ο ναός του αγίου Ιωάννη.
- στη Χαλκηδόνα της αγίας Ευφημίας.
- στα Ευχάιτα του αγίου Θεοδώρου.
- στη Θεσσαλονίκη του Αγίου Δημητρίου.
και πολλά άλλα...

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Πιθανώς τα προσκυνήματα σε τάφους μαρτύρων που γνωρίζουμε αποτελούν την εξαίρεση, καθώς ο μεγαλύτερος αριθμός τάφων μαρτύρων παραμένει άγνωστος.

Ο Γρηγόριος Νύσσης, σε επιστολή του που χρονολογείται στην δεκαετία του 380, αναφέρει ότι στην Καππαδοκία υπήρχαν αναρίθμητα μαρτύρια, από τα οποία τα κατάλοιπα που διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα αφορούν μόλις δεκαπέντε.

Πρέπει δε να σημειωθεί ότι η διαμοίραση και η εξάπλωση των λειψάνων είχε ως αποτέλεσμα τον πολλαπλασιασμό των ανάλογων μαρτυριών:

στην Καππαδοκία αναπτύχθηκαν πολυάριθμα μαρτύρια με λείψανα των τεσσαράκοντα μαρτύρων της Σεβάστειας, που διαμοιράστηκαν σε πολλές θέσεις.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Τα προσκυνήματα δεν εξαντλήθηκαν στις βιβλικές θέσεις αι στους τάφους των μαρτύρων, καθώς εμφανίστηκαν και άλλοι τύποι αγίων, γύρω από τους οποίους δημιουργήθηκαν προσκυνήματα ακόμη και όσο βρίσκονταν εν ζωή.

Προσκυνήματα με επίκεντρο τους πλέον ενάρετους μεταξύ των Χριστιανών, μοναχούς και / ή επισκόπους.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Από τον τέταρτο αιώνα και εξής, η Αίγυπτος συγκέντρωνε προσκυνητές που επιθυμούσαν να έρθουν σε επαφή με μοναχούς και να συνδεθούν πνευματικά μαζί τους.

Υπάρχουν δε μαρτυρίες ότι οι μοναχοί προσπαθούσαν να αποφύγουν τα λείψανα τους να γίνουν αντικείμενο λατρείας από τους πιστούς.

Ο μοναχός Αντώνιος ζήτησε ο τάφος του να μείνει μυστικός, ωστόσο τελικά ανακαλύφθηκε το έκτο αιώνα.

Στην Παλαιστίνη τα λείψανα του αγίου Ιλαρίωνα, που πέθανε στην Κύπρο, πάρθηκαν από έναν από τους μαθητές του και αποδόθηκαν σε ένα μοναστήρι στο οποίο γρήγορα έγιναν αντικείμενο λατρείας.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Στη Συρία κάποιοι μοναχοί συγκέντρωναν προσκυνητές όσο ήταν ακόμη εν ζωή, όπως ο Συμεών ο πρεσβύτερος, η διακίνηση εικόνων του οποίου είχε ως αποτέλεσμα την ιδιαίτερα μεγάλη διάδοση της λατρείας του.

Ακόμη και μετά τον θάνατο του, όταν τα λείψανα του μεταφέρθηκαν στην Αντιόχεια, ο μεγάλος σταυρικός ναός στο Qal'at Sem'an ανεγέρθηκε γύρω από τον κίονα του στυλίτη αγίου, ο οποίος έγινε αντικείμενο συχνού και πολυάριθμου προσκυνήματος, όπως μαρτυρούν οι ξενώνες που εντοπίστηκαν στην περιοχή γύρω από τον προσκυνηματικό ναό.

Λίγο αργότερα ένας ναός ανεγέρθηκε γύρω από τον στύλο του συνεχιστή του, του Συμεών του νεότερου, ο οποίος δεχόταν προσκυνητές όσο ήταν ακόμη εν ζωή.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σε αυτές τις τρεις κατηγορίες προσκυνημάτων προστέθηκε ένα ακόμη:

ιερά αφιερωμένα σε αγγέλους.

Η λατρεία των αγγέλων, αν και αρχικά καταδικάστηκε από μια τοπική σύνοδο των αρχών του πέμπτου αιώνα ως κατάλοιπο του Ιουδαϊσμού, επεκτάθηκε κατά τον πέμπτο αιώνα στη Φρυγία, από όπου εξαπλώθηκε σε διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας, της πρωτεύουσας συμπεριλαμβανομένης.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Αφήνοντας του Αγίους Τόπους, τις μοναστικές κοινότητες της Αιγύπτου της Συρίας και του Σινά, αλλά και τους τάφους των μαρτύρων, γύρω από τους οποίους διαμορφώθηκαν προσκυνήματα σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας...

η ίδια η Κωνσταντινούπολη απέκτησε σύντομα ιδιαίτερη σημασία στην ιερή γεωγραφία / προσκυνηματική τοπογραφία του Χριστιανισμού της Ανατολής, ενώ η Ρώμη κρατούσε τα πρωτεία στη Δύση.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Με μια σειρά ιερών λειψάνων και αχειροποίητων εικόνων που συγκεντρώθηκαν σταδιακά από την ίδρυσή της στους ναούς και το ιερό παλάτι, ήδη από τον πέμπτο αιώνα η Κωνσταντινούπολη παρουσιάζεται όχι μόνο ως Νέα Ρώμη —αποτελώντας την αδιαμφισβήτη πλέον πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας— αλλά και ως δεύτερη Ιερουσαλήμ, αποτελώντας το σημαντικότερο θρησκευτικό κέντρο της ανατολής μετά τους Αγίους Τόπους.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Αυτή η μεταφορά ιερών λειψάνων

και

η —κατ' ουσία τεχνητή «ιεροποίηση» της νέας πρωτεύουσας, ήταν χωρίς αμφιβολία το αποτέλεσμα μια εκούσιας πολιτικής των βυζαντινών αυτοκρατόρων, καθώς η πρωτεύουσα διέθετε εντός των τειχών της μόνο δύο τοπικά μαρτύρια, αυτά των αγίων Ακακίου και Μωκίου, που δεν συγκαταλέγονταν στα σημαντικότερα και πιο γνωστά της αυτοκρατορίας.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Αν και τα κείμενα των πατέρων της εκκλησίας μαρτυρούν τη μετατροπή της πρωτεύουσας σε ένα μεγάλο προσκυνηματικό κέντρο που συγκέντρωνε τα σημαντικότερα ιερά λείψανα της χριστιανοσύνης στον Κωνσταντίνο Α΄, στον οποίο πιστώνεται η ίδρυση του μεγαλύτερου αριθμού ναών και μαρτυρίων, φαίνεται ότι η διαδικασία ήταν πιο σταδιακή και διήρκεσε καθ' όλη τη διάρκεια της πρωτοβυζαντινής περιόδου.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σίγουρα η διαδικασία ξεκίνησε την περίοδο του Κωνσταντίνου Α΄, καθώς η μητέρα του, αυγούστα Ελένη, τον ώθησε να φέρει στην Κωνσταντινούπολη τμήμα του Τιμίου Σταυρού από την Ιερουσαλήμ, καθώς και τα καρφιά του μαρτυρίου, ιερά λείψανα που για μεγάλη περίοδο χρησιμοποιούνταν τόσο για λατρευτικές πρακτικές όσο και για την άσκηση πολιτικής επιρροή αποκλειστικά στο ιερό παλάτιο από τον αυτοκράτορα και την αυτοκρατορική οικογένεια.

Τμήμα του σταυρού ενσωματώθηκε σε ένα μνημειακό άγαλμα του Κωνσταντίνου.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Υπάρχουν ωστόσο λείψανα που θα μεταφέρονταν από την Παλαιστίνη στην πρωτεύουσα αργότερα:

πρόκειται για

- λείψανα του πατριάρχη Ιωσήφ,
- λείψανα του προφήτη Ζαχαρία,
- λείψανα του αγίου Στεφάνου —όλα στον 5^ο αιώνα,
- τμήμα του ιματίου της Θεοτόκου το 472, το οποίο εναποτέθηκε στον ναό των Βλαχερνών,
- τη ζώνη της Θεοτόκου που εναποτέθηκε στον ναό της Θεοτόκου των Χαλκοπρατειών,

καθώς και...

- σάλπιγγες! από την πτώση της Ιεριχούς,
- πέτρα από το φρέαρ του Ιακώβ

...

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

...

- χειροποίητες εικόνες του Χριστού και της Θεοτόκου,
- η λόγχη και ο σπόγγος του μαρτυρίου το 614

καθώς και —είκοσι χρόνια αργότερα— ακόμη ένα τμήμα του Τιμίου Σταυρού

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η ίδια διαδικασία φαίνεται να ισχύει και για τη μεταφορά λειψάνων των απανταχού μαρτύρων της Χριστιανοσύνης στην Κωνσταντινούπολη, συχνά με κάποιες δυσκολίες, όπως όταν οι πάπες της Ρώμης αρνήθηκαν να στείλουν λείψανα των αγίων Πέτρου και Παύλου, βάσει της πεποίθησης ότι —στη Δύση— τα οστά των μαρτύρων δεν διαμοιράζονταν και έτσι μπορούσαν να μεταφερθούν στην πρωτεύουσα μόνο δευτερεύοντα λείψανα των μεγίστων εκ των αποστόλων, όπως τμήματα των αλυσίδων των δεσμών τους ή τμήματα ενδυμάτων που είχαν εναποτεθεί στους τάφους τους.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η συλλογή λειψάνων ήταν μια εκούσια προσεκτικά σχεδιασμένη θρησκευτική πολιτική που οργανωνόταν από τους αυτοκράτορες και τους επισκόπους και υλοποιούνταν από κρατικούς λειτουργούς, τον κλήρο και τους μοναχούς.

Η μαζική εισροή τους στην Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε την περίοδο του Κωνσταντίου Β' και του Θεοδοσίου Α' και συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του πέμπτου και του έκτου αιώνα.

Ιουστινιανός, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του οποίου διάφοροι ναοί αφιερωμένοι σε μάρτυρες είτε ανεγέρθηκαν εξ αρχής είτε ανακτήθηκαν μετά από καταστροφή τους, ήταν ιδιαίτερα επίμονος στην απόκτηση λειψάνων

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Η άφιξη των λειψάνων αυτών στην Κωνσταντινούπολη ήταν χωρίς εξαιρέσεις ένα τεράστιο γεγονός.

Τα λείψανα παραλαμβάνονταν με τιμές στις πύλες της πρωτεύουσας και ακολουθούσε μεγάλος εορτασμός που επαναλαμβάνόταν ετησίως στην επέτειο της απόθεσης τους στον νέο ιερό τόπο τους.

Οι πράξεις αυτές είχαν ως στόχο —τον εκχριστιανισμό των πληθυσμών, που φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις ήταν σταδιακός— και την ενίσχυση της ορθοδοξίας έναντι των αιρέσεων που ταλάνιζαν την αυτοκρατορία έως και τον έκτο αιώνα.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Φαίνεται ότι η ορθόδοξη εκκλησία προσπάθησε να συλλέξει κάθε λείψανο που βρισκόταν στην κατοχή αιρετικών ομάδων, όπως

- την κάρα του Ιωάννη του Βαπτιστή που στα τέλη του τετάρτου αιώνα βρισκόταν στα χέρια ακολούθων του Μακεδόνιου,

ή

- λείψανα των Τεσσαράκοντα μαρτύρων που ανακαλύφθηκαν εκ νέου την περίοδο επισκοπείας του Πρόκλου (434- 446) και ξανά το 451 σε ένα ιερό κάτω από τον ναό της Αγίας Θύρσης, που επίσης βρισκόταν υπό την επιρροή των ακολούθων του Μακεδόνιου.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Σε κάθε περίπτωση η πολιτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα

την ανάδειξη της πρωτεύουσας ως μιας νέας Ιερής Πόλης

στην οποία προσέφευγαν προσκυνητές από όλο τον κόσμο, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη των Αγίων τόπων και της Αιγύπτου από τους Άραβες

—αν και υπάρχουν προσκυνητές προς την Κωνσταντινούπολη, όπως η Εγερία, ήδη από τον τέταρτο αιώνα.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

Αν η Ρώμη υπήρξε το επίκεντρο του Χριστιανισμού στη Δύση, η Κωνσταντινούπολη ανέλαβε τον ανάλογο ρόλο στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, αποτελώντας ωστόσο διαχρονικά, και μετά τη σταδιακή —ως το οριστικό σχίσμα— απομάκρυνση των δύο εκκλησιών, πόλο έλξης πιστών προσκυνητών που προσέρχονταν σε αυτή από την Χριστιανική Δύση.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

συνεπώς, η άποψη του R. Krautheimer ότι μετά την κατάληψη των Αγίων Τόπων από τους Άραβες τον 7^ο αιώνα, η Ρώμη παρέμεινε η μόνη Ιερή Πόλη της Χριστιανοσύνης, είναι εσφαλμένη —ή έστω δυτικοκεντρική— καθώς η Κωνσταντινούπολη την περίοδο αυτή δεν ήταν απλώς ή Νέα Ρώμη, αλλά με τη συλλογή των λειψάνων είχε καταστεί ήδη και η Νέα Ιερουσαλήμ, αποτελώντας το μεγαλύτερο προσκυνηματικό κέντρο της Χριστιανοσύνης μετά τους Αγίους Τόπους.

Προσκυνήματα και προσκυνηματική τέχνη στο Βυζάντιο

προτεινόμενη βιβλιογραφία:

P. Maraval, The Earliest Phase of Christian Pilgrimage in the Near East, DOP 56 (2002) , 63-74.